

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

АЛІЄВА Сусанна Рустемівна

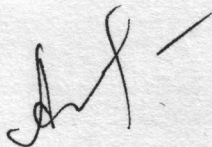
УДК 37.017.92 : 373.7 (292.471)

**ФОРМУВАННЯ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ШКОЛАХ АР КРИМ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України, м. Київ.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
Журба Катерина Олександрівна,
Інститут проблем виховання НАПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії морального та етичного виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Якса Наталя Володимирівна,
Таврійський національний університет
імені В. І. Вєрнадського,
професор кафедри педагогіки;

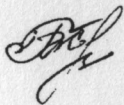
кандидат педагогічних наук, доцент
Заредінова Ельвіра Рефатівна,
Республіканський вищий навчальний заклад
“Кримський інженерно-педагогічний університет”,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться “25” жовтня 2011 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 8-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України, 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розісланий “25” вересня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні тенденції глобалізації призводять до стрімкого розвитку контактів між представниками різних культур. Однак інтенсифікація міжетнічного спілкування зумовлює радикалізацію міжкультурних суперечностей, що виявляються у світових та регіональних конфліктах та потребують нагального вирішення. За таких умов крос-культурні дослідження сприяють міжкультурній взаємодії, не зміщуючи культури, а натомість надаючи їм можливість співіснування, взаємозбагачення, що сприяє збереженню національного розмаїття.

Актуальність роботи обумовлена також полікультурністю українського суспільства, за якого жодну культуру не можна зрозуміти без порівняння та співставлення з іншою, що стимулює дослідження формування крос-культурних цінностей у підростаючого покоління.

Крос-культурні цінності – важливий чинник, здатний забезпечувати взаємодію етносів, обмін життєвим досвідом, спрямовані на формування загальнолюдських цінностей і зорієнтовані на гуманістичну мораль, яка визначає життєдіяльність демократичного суспільства. Однак цей процес ще недостатньо осмислений і недостатньо реалізується у виховній практиці загальноосвітніх шкіл України. У цьому контексті набуває значущості етичний аспект крос-культурних цінностей, властивий декільком культурам, які проживають на одній території й активно взаємодіють, зокрема українській і кримськотатарській.

Аналіз наукових джерел щодо формування крос-культурних цінностей свідчить про постійну увагу вчених різних галузей до зазначеної проблеми на методологічному, теоретичному та практичному рівнях. Зокрема, філософські і культурологічні основи міжкультурного діалогу ґрунтуються на гуманістичних принципах античної (Геродот, Сократ), середньовічної (Ф. Аквінський, А. Кентерберійський), німецької класичної філософії (Г. Гегель, І. Кант), а також східної філософської думки (Д. Азаді, А. Біруні, А. Ібн Сіна, Дж. Румі, М. Хорезмі, А. Фарабі). Питанню співіснування різних культур приділяли увагу українські філософи, письменники і громадські діячі – В. Антонович, С. Гулак-Артемівський, М. Драгоманов, М. Костомаров, М. Коцюбинський, О. Потебня, Г. Сковорода, Л. Українка, І. Франко, Т. Шевченко. Подальше вивчення проблеми крос-культурних контактів привело до появи діалогічного підходу як пріоритетного методу формування крос-культурних цінностей (М. Бахтін, В. Біблер).

Соціологічні дослідження крос-культурної проблематики спрямовані переважно на подолання конфліктів між різними культурами і етносами (Р. Арон, В. Іванов, Є. Крупняк, В. Кузнецов, І. Лотфуллін, Г. Солдатова, Р. Тагірова, С. Харінгтон). Регіональні соціологічні наукові пошуки Н. Абдуллаєвої, М. Араджіоні, Г. Лозко, Р. Мусіної визначають конфесійну детермінанту формування крос-культурних цінностей. Вивчення механізмів крос-культурних відносин ґрунтуються на етнопсихологічних дослідженнях американських учених-антропологів ХХ ст. Р. Бенедикт, М. Мід, У. Ріверс.

У психології крос-культурні дослідження представлені іменами А. Данилової, Т. Крюкової, Н. Лебедевої, Т. Стефаненко О. Татарко (крос-культурна взаємодія),

М. Бергельсон, Ю. Шаповалової (міжкультурна комунікація), А. Донцової, Н. Іванової, С. Коч, Ю. Ставропольського (дослідження етнічної ідентичності), І. Колесіна (міжетнічне сприйняття), М. Баретта, М. Кряжа, В. Павленка (етнічні і національні уявлення українських школярів). Особливостям міжкультурної адаптації в Криму і співвідношенню ціннісних орієнтацій слов'янської і кримськотатарської культур присвячені роботи І. Калисецької і К. Коростеліної.

Окремі аспекти формування крос-культурних цінностей у західній і східній педагогічній науці висвітлювали педагоги (Г. Ващенко, І. Гаспринський, А. Доніш, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші). У радянські часи зазначена проблема розглядалась у контексті інтернаціонального виховання (Г. Єремій, Т. Ісламішина), зрештою трансформувавшись у виховання культури міжнаціональних відносин (З. Гасанов та інші), полікультурну освіту і виховання (О. Гаганова, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, А. Перотті, Т. Полякова, Є. Сіяєва, А. Солодка та інші). У різних ракурсах проблема формування крос-культурних цінностей у дітей шкільного віку представлена в роботах І. Беха, Е. Заредінової, Г. Назаренко, В. Оржеховської, К. Чорної та інших.

Однак на сьогодні залишається ще недостатньо розробленою проблема формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим, що може спричинити небажані деформації у моральному вихованні учнів, зокрема, шкіл півострова, в їхньому ставленні до представників і здобутків різних культур.

Аналіз теорії та практики з досліджуваної проблеми дозволив визначити основні *суперечності* між:

- негативними стереотипами у сприйнятті представників різних народів і культур та потребою у широких контактах як в Україні, так і за її межами;
- потребою у формуванні крос-культурних цінностей у школярів та невідповідністю до вчителів цієї діяльності;
- потребою у крос-культурному вихованні дітей і відсутністю відповідних програм, методик і розробок.

Таким чином, актуальність проблеми, наявні суперечності зумовили вибір теми дисертації: *„Формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим”*.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації є складовою проблемою науково-дослідної роботи лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України „Виховання гуманістичних цінностей підростаючого покоління” (державний реєстраційний № 0105U000150). Тема затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 4 від 30.03.2006 р.) й узгоджена Бюро Ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 28.11.2006 р.).

Мета дослідження – здійснити науковий аналіз проблеми крос-культурних взаємин, обґрунтувати та апробувати педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим.

Об'єкт дослідження – процес формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим.

Гіпотезою дослідження є припущення, що ефективність формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим забезпечуватиметься за умов:

- підвищення педагогічної культури вчителів і батьків у сфері крос-культурних взаємин;
- реалізації особистісно орієнтованого, людиноцентричного та культурологічного підходів у вихованні молодших школярів;
- застосування інтерактивних методик у навчально-виховному процесі початкової школи;
- організації позакласної виховної роботи на основі використання виховного потенціалу українсько-кримськотатарських народних традицій.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми крос-культурних контактів у філософській, психолого-педагогічній, соціологічній, народознавчій літературі.
2. Розкрити сутність і структуру крос-культурних цінностей, уточнити зміст поняття “крос-культурні цінності”.
3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку, які навчаються у школах АР Крим.
4. Визначити й експериментально перевірити педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим.

Теоретико-методологічною основою дослідження є філософсько-культурологічні положення учених-сходознавців А. Кримського, А. Маркевича, Е. Маркова, О. Самойловича, Б. Чобан-Заде про взаємозв'язок, взаємовплив та взаємозбагачення культур; крос-культурні концепції (А. Данилова, Н. Лебедева, Д. Мацумото, М. Мід, Н. Пзешкіан, Л. Почебут, А. Сауд, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофстенде, Д. Хупс та інші); культурологічний підхід (В. Болгаріна, Н. Гонторовська, Т. Іванова), особистісно орієнтований підхід (І. Бех); людиноцентричний підхід (Ф. Старко, В. Шепель); теоретико-методичні положення про організацію і виховання дітей у молодшому шкільному віці (І. Гаспринський, В. Киричок, С. Русова, В. Сухомлинський).

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувалися такі **методи дослідження**:

- *теоретичні*: вивчення й аналіз філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної та народознавчої літератури для визначення мети дослідження, формулювання його завдань, об'єкта, предмета, дослідження особливості формування у молодших школярів крос-культурних цінностей; синтез, порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему дослідження, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення педагогічних умов формування крос-культурних цінностей у молодших школярів;

– *емпіричні*: діагностичні методи (опитування, бесіди, тести, метод незакінчених речень, методика малюнку, ранжування, вирішення проблемних ситуацій, інтерв'ювання, педагогічне спостереження) для збору емпіричного матеріалу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи) для перевірки доцільності розроблених педагогічних умов формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку;

– *статистичні*: методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі ЗОШ І–ІІІ ступенів АР Крим: Бахчисарайської ЗОШ І–ІІІ ст. № 5, Білогірської ЗОШ І–ІІІ ст. № 4, Євпаторійської ЗОШ І–ІІІ ст. № 18, Майської ЗОШ І–ІІІ ст. та Новостепнівської ЗОШ І–ІІІ ст. Джанкойського р-ну, ЗОШ І–ІІІ ст. № 37 та № 42 м. Сімферополь.

На констатувальному та формуальному етапах експерименту брало участь 453 учня 1–4 класів, 307 батьків, 61 вчитель.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*: визначено структуру крос-культурних цінностей (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий, саморегулятивний компоненти) та ідентичні до компонентів критерії сформованості крос-культурних цінностей; розроблено та впроваджено педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку (запровадження інтерактивних методик формування крос-культурних цінностей у молодших школярів, підготовка вчителів та батьків до формування означених цінностей, реалізація особистісно орієнтованого, людиноцентричного та культурологічного підходів у вихованні молодших школярів, організація позакласної виховної роботи на основі використання виховного потенціалу українсько-кримськотатарських народних традицій);

уточнено зміст поняття „крос-культурні цінності”, що розглядається як особливе комплексне соціокультурне й соціально-психологічне утворення, результат складного процесу самовизначення людини в соціальному просторі відносно самої себе, іншої людини та ставлення особистості щодо своєї та іншої культури;

подальшого розвитку набули ідеї співіснування та взаємозбагачення культур, людинознавчий та культурологічний підходи у вихованні крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в педагогічну практику шкіл змісту, форм, методів та інтерактивних методик формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку, програми для вчителів з підготовки до формування крос-культурних цінностей учнів 1–4 класів.

Результати дослідження можуть бути використані при розробленні навчально-методичних посібників, програм і методичних рекомендацій для вчителів початкової школи, методичної літератури для підвищення педагогічної культури батьків, як доповнення до навчальних програм з педагогіки та методики

виховної роботи для студентів педагогічних вищих навчальних закладів та слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

Наукові положення дисертаційного дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Бахчисарайської ЗОШ І–ІІІ ст. № 5 (довідка № 22 від 24.04.2008 р.); Білогірської ЗОШ І–ІІІ ст. № 4 (довідка № 66 від 02.04.2008 р.); Євпаторійської ЗОШ І–ІІІ ст. № 18 (довідка № 111/01–12 від 03.04.2008 р.); Майської ЗОШ І–ІІІ ст. Джанкойського р-ну (довідка № 39 від 22.04.2008 р.); Новостепнівської ЗОШ І–ІІІ ст. Джанкойського р-ну (довідка № 114 від 27.03.2008 р.); Сімферопольської ЗОШ І–ІІІ ст. № 37 (довідка № 75 від 01.04.2008 р.); Сімферопольської ЗОШ І–ІІІ ст. № 42 (довідка № 1015 від 08.04.2008 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення і результати оприлюднено на наукових, науково-практичних, практичних конференціях, конгресах та форумах різних рівнів – *міжнародних*: „Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні і прикладні проблеми” (Київ, 2007); „Діалог культур та релігій: протидія тероризму та екстремізму” (Київ, 2008); Міжнародному кримському педагогічному конгресі „Інновації в освіті” (Ялта, 2010); *всеукраїнських*: „Психолого-педагогічні основи навчальної діяльності” (Сімферополь, 2006); „Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості” (Київ, 2006); „Україна – країни Сходу: від діалогу цивілізацій до діалогу мов та педагогічних систем” (Київ, 2006); „Особистість ХХІ століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення” (Київ, 2007); „Теорія та практика проектування виховних систем у навчальних закладах України” (Київ, 2007); „Традиції і інновації в педагогіці початкової школи” (Сімферополь, 2009); „Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010); на міжвищівських науково-практичних конференціях: „Січневі педагогічні читання: національні та загальнолюдські цінності освіти в полікультурному суспільстві (історія та сучасність)” (Сімферополь, 2007); „Саморозвиток та самореалізація як найважливіші складові життєвого успіху” (Сімферополь, 2007); „Філологія, історія, культура кримських татар: традиції та сучасність” (Сімферополь, 2010); науково-теоретичних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів та студентів РВНЗ „КІПУ” (Сімферополь, 2010–2011); Міжнародних педагогічних читаннях „Щоб дарувати Дитині іскорку знань, вчителю треба увібрати море Світла” (Київ, 2009); ХVІІІ Всеукраїнських педагогічних читаннях „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю” (Київ, 2010) та ХVІІІ Всеукраїнських захарівських педагогічних читаннях „В. Сухомлинський і О. Захаренко: Вивчати минуле, творити сьогодення, передбачати майбутнє” (Черкаси, 2010); науково-практичному семінарі голів міських, районних відділів і управлінь освіти „Модернізація освіти в умовах розвитку інформаційного суспільства” (Джанкой, 2011); на звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2006–2011) та на засіданнях лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (2006–2011); на методичних об’єднаннях вчителів початкових класів (2005–2011).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації представлено в 15 одноосібних наукових працях, з них 8 статей надруковано в наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 7 публікацій – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 24 додатків та списку використаних джерел (323 найменування, з них 41 іноземною мовою). Загальний обсяг дисертації викладено на 294 сторінках, із них 177 сторінок основного тексту, 33 сторінки списку використаної літератури. Робота містить 12 таблиць на 23 сторінках (із них 2 на повну сторінку) та 1 схему на 1 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, ступінь розробленості проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами, конкретизовано об'єкт та предмет дослідження, визначено мету, завдання та гіпотезу, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, представлено методи дослідження, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів, представлено публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *„Теорія та практика формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку у школах АР Крим”* – проаналізовано наукові погляди на природу крос-культурних контактів; розкрито психолого-педагогічну сутність „крос-культурних цінностей”; виокремлено такі базові крос-культурні цінності у дітей молодшого шкільного віку, як толерантність, відкритість, контактність, почуття власної гідності, справедливості; виявлено суперечності та труднощі крос-культурного виховання; здійснено діагностику рівнів сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим.

Вивчення філософських, народознавчих, соціологічних, психолого-педагогічних джерел свідчить, що проблема крос-культурних контактів, а відповідно і формування крос-культурних цінностей, мала місце у життєдіяльності людства в усі часи.

Її філософські засади за часів Античності формувалися під впливом тенденцій протистоянь й політики інтеграції, закладеної О. Македонським. Зокрема, у поглядах східних філософів поширеною була думка про співіснування та взаємозалежність культур. Цих принципів дотримувалися А. Аль-Фарабі, А. Аль-Біруні, Д. Азаді, розкриваючи шляхи зближення культур через взаємообмін природничо-наукових та філософських знань про світ, через однакове ставлення до цінностей кожного народу та відсутність протистоянь між світовими релігіями.

Взаємовплив культур досліджувався західними філософами (Е. Роттердамський, М. Монтень, Ф. Бекон, Дж. Локк, Ф. Вольтер, О. Кант), які опиралися на принцип широкої терпимості та відмови від догматизму, прагматичний розвиток толерантних думок. У середині XIX ст. з'являється філософія позитивізму, яка поєднує принципи толерантності й релятивізму або відносності.

Народознавчі позиції відомих українських дослідників В. Антоновича, С. Гулака-Артемовського, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Коцюбинського, О. Потебні, Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, П. Чубинського, Т. Шевченка дозволяють визначити природу крос-культурних контактів. Так, за О. Потебнею, взаємодія передбачає не асиміляцію народів, а взаємне пристосування та динамічний розвиток культур. М. Костомаров доводить, що суб'єктивна інтерпретація загальнолюдських цінностей (любові, взаєморозуміння, віротерпимості, людської гідності та інших) призводить до нерозуміння і, як наслідок, несприйняття представників іншої культури. М. Драгоманов підкреслює, що аналіз окремо взятої культури не розкриває її позитивної динаміки, і ця обставина лише послаблює еволюційний процес. За Л. Українкою, знання історії східних народів сприяє емпатійному ставленню до іншої культури, глибинному розумінню мотивів поведінки східної людини.

Такі кримськотатарські вчені, як А. Айвазов, О. Акчокракли, І. Гаспринський, Б. Чобан-Заде та інші розглядали крос-культурні взаємини як можливість взаємовивчення, взаємообміну та взаємозбагачення культур.

Наукову цінність для нашого дослідження має концепція А. Кримського, який вивчав історію України через дослідження історії сусідніх народів (тюрків, арабів, кримських татар), пояснюючи це тим, що давня територія України була місцем для життя та перебування орієнтальних народів.

Сучасні педагогічні дослідження розкривають різноаспектність крос-культурного виховання. Зокрема, роботи І. Беха спрямовані на суб'єкт-суб'єктну діяльність та ієрархію цінностей, Е. Заредінової – історичний та крос-культурний контекст у сімейному вихованні, наукові пошуки Г. Назаренко пов'язані з вихованням культури міжетнічних відносин, дослідження В. Оржеховської – з превентивним вихованням та попередженням девіантної поведінки у взаєминах дітей, роботи К. Чорної спрямовані на виховання громадянських і гуманістичних цінностей в учнів загальноосвітньої школи.

На основі аналізу наукових джерел поняття „крос-культурні цінності” визначено нами у широкому значенні як сукупність ідеалів, цінностей, вірувань, відносин між людьми, норм поведінки та етикету, які формуються на перетині двох або більше культур (етносів, народів) у результаті їхньої взаємодії і взаємозбагачення; й у вузькому – як ті загальні цінності, що виникають у взаємодії, взаємовпливі і взаємопроникненні двох і більше культур (наприклад, української і кримськотатарської). Такі цінності є свідомим вибором особистості й умовою функціонування демократичного суспільства, відображають позитивне ставлення до інших культур, людей, життя загалом та регулюють норми і правила поведінки в соціумі.

Сенситивність досліджуваних крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного забезпечується їхніми віковими особливостями і дозволяє виокремити такі базові цінності: толерантність, відкритість, контактність, почуття власної гідності, справедливості. *Толерантність* для молодшого шкільного віку розглядається як терпимість в учнівському колективі та до іншої людини,

взаємоповага, чемність. *Відкритість* як крос-культурна цінність для молодших школярів є позитивним інтересом, зацікавленістю та захопленням своєю чи іншою культурою. *Контактність* як цінність є готовністю до спільної діяльності дітей в новому для них соціальному середовищі – школі, де провідною є навчальна діяльність. У життєдіяльності молодшого школяра *почуття власної гідності* ґрунтується на позитивній самооцінці, повазі до себе, на національно-культурних знаннях та уявленнях про здобутки свого та іншого народу, почутті гордості за свою та іншу культуру, що сприяє усвідомленню приналежності до певної нації чи етносу. *Справедливість* передбачає демократизм відносин, здатність ініціювати рівноправне та рівноцінне ставлення як до людей загалом, так і до представників своєї та іншої культури (розподіл соціальних ролей, обов'язків у класі тощо). Усі зазначені крос-культурні цінності сприяють формуванню у дітей добросусідських взаємин на основі дружби, мирного співіснування, відповідального ставлення і поваги до рідного краю, формуванню вмінь вести діалог та розвитку критичного мислення.

За результатами аналізу психолого-педагогічних праць нами визначено структуру крос-культурних цінностей як сукупність когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісно-поведінкового та саморегулятивного компонентів, які органічно взаємопов'язані і визначають основні напрями виховання молодших школярів. Цю структуру враховано при розробленні критеріїв, які є ідентичними до зазначених компонентів. Так, показниками *когнітивного* критерію є знання правил і норм поведінки в колективі (у школі, родині, гостях, у транспорті, на вулиці); мови своєї та іншої культури (слів вітання, прощання, прохання, побажання тощо); традиційного стилю та організації побуту; свят, традицій та досягнень своєї та іншої культури; *емоційно-ціннісного* – гуманістичне ставлення до будь-якої культури; розуміння рівноцінності культур; відкритість, інтерес, позитивна спрямованість до взаємодії; *діялісно-поведінкового* – уміння слухати, вивчати, поступатися, усвідомлювати свої помилки, дотримання етикету своєї та іншої культури; *саморегулятивний* критерій – адекватністю самооцінки, розширенням сфери знань, умінь та навичок у крос-культурних стосунках.

На основі критеріїв і показників визначено рівні сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку: адекватний, достатній, нормативно-несталий, середній, низький.

Адекватний рівень вирізняється тим, що діти добре знають особливості рідної й іншої культури; у них спостерігається стійкий інтерес до цих культур; вони позитивно налаштовані на сприйняття цінностей іншої культури; їх високий рівень самосприйняття поєднується з прийняттям партнера по крос-культурному контакту. Поведінку дітей означеної групи характеризує колективна спрямованість, терпимість, уміння знаходити спільне та специфічне у двох культурах, ініціативність, уміння гідно відстоювати цінності своєї та приймати цінності іншої культури.

Достатній рівень визначається тим, що діти добре знають традиції та основні цінності рідної культури, тоді як їхні знання про іншу культуру несистематичні;

своя та інша культури викликають у них стійкий інтерес; діти позитивно налаштовані на цінності рідної культури, тоді як цінності іншої культури сприймають вибірково; високий рівень самосприйняття представників такої групи поєднується з вибіркоким ставленням до партнера по крос-культурному контакту. Поведінку дітей вирізняє колективна спрямованість, терпимість, уміння гідно відстоювати позиції своєї культури, що пояснюється привченістю дітей до моральної поведінки.

Нормативно-несталий рівень відзначається тим, що діти мають несистемні знання про рідну та чужу культуру, хоча виявляють інтерес та відкритість до їх сприйняття. Конформістські мотиви у представників такої групи іноді проявляються у нетерпимих діях. Діти ставлять високі вимоги до партнера у крос-культурному контакті та невисокі до себе, їхню поведінку характеризує ситуативність у відстоюванні позицій своєї культури, вибірковість у ставленні до представників іншої культури.

Середній рівень характерний для дітей з фрагментарними знаннями про рідну та іншу культуру, вибіркоким засвоєнням крос-культурних цінностей та їх ситуативним виявом. Діти демонструють толерантність, відкритість, справедливість під тиском дорослих; у крос-культурних контактах вони бувають грубими, закритими, ставлять високі вимоги до інших та невимогливі до себе.

Низький рівень притаманний дітям з обмеженими знаннями про рідну та іншу культури, що негативно позначається на їхній поведінці та ставленні до партнера по крос-культурному контакту. Діти демонструють байдуже ставлення до крос-культурних цінностей, у спілкуванні виявляють інтолерантність, закритість, грубість, висувують безпідставні звинувачення, опираються на негативні стереотипи.

Для виявлення рівнів сформованості крос-культурних цінностей у молодших школярів використано комплекс діагностичних методів: бесіда за малюнком, інтерв'ювання, малюнковий тест, педагогічне спостереження, опитування за розробленою автором анкетною.

До експериментальної групи (ЕГ) увійшло 225 молодших школярів Майської ЗОШ І–ІІІ ст. (із кримськотатарською мовою навчання), Новостепнівської ЗОШ І–ІІІ ст. Джанкойського р-ну, ЗОШ І–ІІІ ст. № 37 та № 42 м. Сімферополь (із кримськотатарською та українською мовами навчання). До контрольної групи (КГ) увійшло 228 дітей молодшого шкільного віку Бахчисарайської ЗОШ І–ІІІ ст. № 5, Білогірської ЗОШ І–ІІІ ст. № 4, Євпаторійської ЗОШ І–ІІІ ст. № 18 (із кримськотатарською мовою навчання).

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту засвідчив, що адекватний рівень сформованості крос-культурних цінностей мають 9,1 % молодших школярів ЕГ і 7,1 % КГ; достатній – 30,2 % респондентів ЕГ, 31,6 % КГ; істотний – 42,2 % школярів ЕГ, 45,6 % КГ; середній – 13,1 % дітей ЕГ, 10,9 % КГ; низький – 5,4 % респондентів ЕГ, 4,8 % КГ.

Констатувальний етап експерименту довів, що рівень сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку обумовлюється: віковими

особливостями дитини та рівнем її виховання; сформованістю крос-культурної компетентності у батьків, соціально-побутовими умовами, підготовленістю педагогічних працівників до формування крос-культурних цінностей у молодших школярів.

У другому розділі – *„Педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку у школах АР Крим”* – теоретично обґрунтовано методи підвищення педагогічної культури вчителів та батьків щодо змісту та методики впровадження крос-культурних цінностей у навчально-виховний процес початкової школи, подано опис розробленої та експериментально перевіреної методики, яку було застосовано у роботі з дітьми, вчителями та батьками, розкрито основні шляхи формування крос-культурних цінностей у молодших школярів на основі використання особистісно орієнтованого, людиноцентричного, культурологічного підходів та інтерактивних методик.

Для розв'язання дослідницьких завдань було розроблено програму формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного в школах АР Крим. Вона охоплювала трьох адресатів педагогічної дії (учителів, учнів та їхніх батьків) і реалізовувалася у *три етапи*: когнітивний етап, етап трансформації та етап проектування крос-культурних цінностей.

На когнітивному етапі передбачалося засвоєння теоретичної інформації про українську та кримськотатарську культури та їх взаємовплив, взаємообмін та взаємозбагачення на основі близького географічного розташування, багатовікової економічної та культурно-духовної взаємодії, а також стан відродження обох культур. Матеріали відповідного блоку програми подавалися у крос-культурному порівнянні в контексті їхніх виховних можливостей.

Етап трансформації крос-культурних цінностей в особистісні надбання мав на меті розвиток рефлексії, спостережливості, толерантності, а також уміння знаходити спільне та своєрідне у культурах, адекватно реагувати на ситуацію крос-культурного контакту. Під час семінарських та тренінгових занять увага акцентувалася на педагогічній етиці та доброзичливому ставленні до дорослих, дітей, один до одного. У роботі з педагогічними працівниками підкреслювалася необхідність використання виховних заходів із застосуванням фольклорно-комунікативних вправ, що не лише забезпечувало достатнє оволодіння учнями інформацією про дві культури, а й викликало в них позитивні емоції, розвивало зацікавленість у різних видах діяльності. На цьому етапі проводилися дискусії, круглі столи, “мозкові штурми”, педагогічні ігри, які активізували та інтенсифікували підготовку вчителів до крос-культурного виховання.

На етапі проектування крос-культурних цінностей відпрацьовувався комплекс умінь проектувати розвиток зазначених цінностей у дітей в майбутньому. Цей етап дозволив упорядкувати крос-культурні цінності в системі соціально значущих цінностей та відрізнити їх від інших цінностей, визначив багатомірність крос-культурного сприйняття, цілісне уявлення про українську та кримськотатарську культури, їх взаємозв'язок.

Для підвищення педагогічної культури педагогів з питань формування крос-культурних цінностей у молодших школярів розроблено та апробовано програму лекторіїв та тренінгів для вчителів молодших класів. Тематика повідомлень, які використовувалися на цьому етапі формувального експерименту, мала такий зміст:

1. Генеза проблеми формування крос-культурних цінностей.
2. Сутність та структура крос-культурних цінностей.
3. Вплив слов'янської та тюркської культури на формування українсько-кримськотатарських крос-культурних цінностей.
4. Християнські та мусульманські традиції взаємодії сусідніх культур.
5. Роль сім'ї у формуванні крос-культурних цінностей у дітей.
6. Вплив культурних стереотипів на формування крос-культурних цінностей у дітей.
7. Взаємовідносини із сусідами (добросусідство, земляцтво, сільська громада, толока).
8. Конфлікти та непорозуміння у міжкультурному просторі: причини й наслідки.
9. Комунікативні ресурси у контексті взаємодії культур (сміслові бар'єри, активне та пасивне слухання, міміка, жести).
10. Особливості виховання крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
11. Використання потенціалу навчальної діяльності для формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
12. Організація системи формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
13. Традиції та свята українського народу.
14. Традиції та свята кримськотатарського народу.
15. Спільне та відмінне в українських і кримськотатарських традиціях.

Контрольні зрізи по завершенню роботи засвідчили підвищення педагогічної культури вчителів з крос-культурного виховання та дали змогу вирішити ряд завдань:

– методичних, що допомогло педагогам набути вмінь організації та проведення виховних заходів на основі культурологічного матеріалу з опорою на досвід двох культур; інтерактивна методика з естетичного циклу „Ми зорі одного неба” допомогла розкрити творчий потенціал учнів; спрямувала дітей на самостійну пошукову діяльність (пошук у бібліотеці та презентація трьома мовами на уроках читання прислів'їв та приказок про дружбу, гостинність та інше);

– корекційних, що сприяло формуванню вмінь педагогів згуртовувати дитячий колектив, розкривати сором'язливих учнів, навчити дітей співпрацювати у групі, представляти результати своєї праці;

– культурологічних, що допомогло вчителям на практиці побачити взаємозв'язок української та кримськотатарської культур через усвідомлення спільного та особливого чи специфічного;

– світоглядних, що дало змогу вчителям, дітям та батькам розширити власний світогляд, пізнаючи свою та іншу культури;

– психологічних, що допомогло усвідомленню самоцінності та цінності іншої людини, а також сприяло формуванню самоповаги та поваги до гідності іншої людини.

Для формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку навчально-виховний процес було організовано таким чином, щоб охопити всіх школярів заняттями, на яких вони вивчали, засвоювали крос-культурні цінності, вчилися їх проектувати, а також обмінювалися ідеями, набутими знаннями.

Робота з учнями початкових класів передбачала використання п'яти логічно пов'язаних початково-виховних методик, а саме: „Усе починається з сім'ї”, спрямованої на самопізнання; „Ознайомлення з навколишнім світом” – на пізнання іншого; „Побудова стосунків з оточуючими” – набуття знань і вмінь для запобігання і подолання конфліктів; „Ми зорі одного неба” – моделювання цінностей за допомогою малюнків; „Таврійські ігри” – формування вмінь слухати, вибачати, поступатися, дотримуватися етикету своєї та іншої культури в ігровій діяльності.

Ефективними виявилися інтерактивні методи крос-культурного виховання, які дозволили учням цілеспрямовано набути вмінь відкритості, контактності, толерантності, почуття власної гідності, справедливості, спілкування та співпраці: біографічна рефлексія, робота в малих групах, робота в парах, „мозковий штурм”, метод аналізу ситуації, метод інтерактивного моделювання, метод самооцінки, метод інсценізації народних традицій, дискусія тощо. Також додатково використовувалися вербальні методи: бесіди, розповіді, словниково-наочні ігри, ознайомлення молодших школярів зі змістом народних казок, оповідань, прислів'їв, приказок, загадок, пісень.

Орієнтація батьків на формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку у школах АР Крим здійснювалася на загальношкільних зборах у вигляді міні-лекцій. На когнітивному етапі формування крос-культурних цінностей з метою підвищення етнічної і крос-культурної поінформованості батьків учнів експериментальних класів було проведено лекторії з крос-культурної тематики. Подальша робота з батьками передбачала зняття психологічних бар'єрів у взаємодії між представниками різних культур, формування у них крос-культурних цінностей. Краще розкрити та усвідомити спільні й специфічні ознаки української і кримськотатарської культур, зняти напруження міжкультурних непорозумінь, що доволі тривалий час спостерігаються у АР Крим, допомогли батькам тренінги з такої тематики:

1. Формування крос-культурних цінностей у молодших школярів у сім'ї.
2. Особливості формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.
3. Спільні сімейні та виховні традиції у кримських татар і українців.
4. Контакти та комунікації сучасної кримськотатарської сім'ї у полікультурному українському просторі.

5. Виховання у дітей інтересу до інших культур.
6. Проблеми та стереотипи у вихованні крос-культурних цінностей у дітей.
7. Взаємоповага і взаємодопомога в родині як фактор розвитку крос-культурних цінностей
8. Взаємини із сусідами як умова формування крос-культурних цінностей у молодших школярів.
9. Християнські й ісламські традиції у житті кримськотатарської родини.
10. Методи сімейного виховання крос-культурних цінностей у молодших школярів.

Використані нами методики з формування крос-культурної компетентності у батьків мали загалом позитивний відгук, сприяли розкриттю й усвідомленню ними спільних та індивідуальних рис української і кримськотатарської культур. Оволодіння вміннями, які надали крос-культурні тренінги, допомогло зняти напруження у міжкультурних стосунках. Робота з батьками не втрачає своєї актуальності і надалі через їхню зацікавленість фактичним матеріалом крос-культурних взаємин та може продовжуватися із використанням списку рекомендованої літератури.

Порівняльний аналіз одержаних результатів на початку і наприкінці дослідно-експериментальної роботи дозволив виявити зміни у рівнях сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка рівнів сформованості крос-культурних цінностей
у молодших школярів**

Рівні сформованості	На початку дослідження				Наприкінці дослідження				Динаміка показників	
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	КГ
	Абс.	%	Абс. с.	%	Абс.	%	Абс.	%	%	%
Адекватний	20	9,1	16	7,1	48	21,3	17	7,4	+12,2	+0,3
Достатній	68	30,2	72	31,6	94	41,7	75	32,8	+11,5	+1,3
Нормативно- несталий	95	42,2	104	45,6	63	28,1	103	45,2	-14,1	-0,4
Середній	30	13,1	25	10,9	14	6,2	23	10,2	-6,9	-0,9
Низький	12	5,4	11	4,8	6	2,7	10	4,4	-0,9	-0,4

Таким чином, результати проведеного науково-педагогічного дослідження підтверджують ефективність використаних особистісно орієнтованого, людиноцентричного, культурологічного підходів та інтерактивних методик формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим, об'єднаних рамками відповідної експериментальної програми.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та науково-практичне вирішення соціально-педагогічної проблеми формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим, що виявляється у розкритті, обґрунтуванні та втіленні концептуальних засад особистісно орієнтовного, людиноцентричного, культурологічного підходів та інтерактивних методик. Результати проведеного дослідження підтвердили правомірність загальної та часткових гіпотез, засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і стали підставою для таких висновків:

1. Проаналізовано стан дослідженості проблеми крос-культурних контактів у філософській, психолого-педагогічній, соціологічній, народознавчій літературі. Доведено, що проблема формування крос-культурних цінностей у молодших школярів є актуальною і недостатньо розробленою.

Теоретичний аналіз наукових праць щодо формування крос-культурних цінностей дає змогу стверджувати, що означена проблема має різні підходи розв'язання, а саме: філософсько-культурологічні положення учених-сходознавців А. Кримського, А. Маркевича, Е. Маркова, О. Самойловича, Б. Чобан-Заде про взаємозв'язок, взаємовплив та взаємозбагачення культур; крос-культурні концепції (А. Данилова, Н. Лебедева, Д. Мацумото, М. Мід, Н. Пзешкіан, Л. Почебут, А. Сауд, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофстенде, Д. Хупс та інші); культурологічний підхід (В. Болгаріна, Н. Гонторовська, Т. Іванова), особистісно орієнтований підхід (І. Бех); людиноцентричний підхід (Ф. Старко, В. Шепель); теоретико-методичні положення про організацію і виховання дітей у молодшому шкільному віці (І. Гаспринський, В. Киричок, С. Русова, В. Сухомлинський).

З'ясовано, що у практиці шкіл АР Крим не набув поширення сам термін „крос-культурні цінності”, до кінця не вивчено механізми їх формування, не сформовано єдиного науково-методологічного підходу у розумінні цієї проблематики, що обумовлює потребу в чіткому формулюванні досліджуваного поняття і розкритті його структури, змісту в умовах виховання в сучасній школі.

2. Розкрито сутність і структуру крос-культурних цінностей, зміст поняття „крос-культурні цінності”. Проведене дослідження засвідчило різні підходи науковців до визначення сутності поняття „крос-культурні цінності”, яке було уточнено нами як особливе комплексне соціокультурне й соціально-психологічне утворення, результат складного процесу самовизначення людини в соціальному просторі відносно самої себе, іншої людини та відносин особистості щодо своєї та іншої культури.

Визначено структурні компоненти формування крос-культурних цінностей у молодших школярів (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий, саморегулятивний), що відображають закономірності формування крос-культурних цінностей та особливості виховання дітей цієї вікової категорії.

Крос-культурні цінності – це не лише усвідомлення та розуміння, але й сприйняття, емоційна та етична оцінка дійсності, переживання своєї приналежності

до певної культури, а також прийняття себе та іншого, прийняття своєї та іншої культури.

3. У дослідженні розроблено критерії сформованості крос-культурних цінностей у молодших школярів, ідентичні до компонентів структури (*когнітивний*, показниками якого є знання правил і норм поведінки в колективі (у школі, родині, гостях, у транспорті, на вулиці); знання мови своєї та іншої культури (слів вітання, прощання, прохання, побажання тощо); знання традиційного стилю та організації побуту; знання свят, традицій та досягнень своєї та іншої культури; розумінням рівноцінності культур; *емоційно-ціннісний* з показниками відкритості, інтересу, позитивної спрямованості до взаємодії; гуманістичного ставлення до будь-якої культури; *діяльнісно-поведінковий* охоплює вміння слухати, вибачати, поступатися, усвідомлювати свої помилки, дотримання етикету своєї та іншої культури; *саморегулятивний* визначається адекватною самооцінкою, розширенням сфери знань, умінь та навичок у крос-культурних стосунках), що дало змогу виявити групи учнів 1–4 класів з адекватним (ЕГ – 9,1 %; КГ – 7,1 %), достатнім (ЕГ – 30,2 %; КГ – 31,6 %), істотним (ЕГ – 42,2 %; КГ – 45,6 %), середнім (ЕГ – 13,1 %; КГ – 10,9 %), низьким (ЕГ – 5,4 %; КГ – 4,8 %) рівнями сформованості крос-культурних цінностей.

Під час констатувального етапу експерименту з'ясовано, що причиною низького рівня сформованості крос-культурних цінностей у молодших школярів є відсутність відповідної системи у вихованні дітей, неефективність змісту, форм і методів через їх фрагментарне використання, недостатня підготовленість батьків, нерозуміння вчителями основних цілей і завдань формування крос-культурних цінностей.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у молодших школярів: відповідна підготовка вчителів початкової ланки школи, підвищення педагогічної культури батьків, упровадження особистісно орієнтованого, людиноцентричного, культурологічного підходів та застосування інтерактивних методик у виховному процесі, організація позакласної виховної діяльності на основі використання виховного потенціалу українсько-кримськотатарських народних традицій.

Визначено, теоретично обґрунтовано зміст, форми та методи формування крос-культурних цінностей у молодших школярів через актуалізацію знань про толерантність, відкритість, контактність, почуття власної гідності, справедливості, їх осмислення та формування відповідних почуттів, мотивів та поведінки.

Упровадження в навчально-виховний процес форм (індивідуальні, групові, колективні, масові) і методів виховання (пояснення, бесіда, розповідь, роз'яснення, словниково-наочні ігри, сюжетно-рольові ігри, міні-дискусії, метод біографічної рефлексії, робота в парах та малих групах, метод аналізу ситуації, метод інтерактивного моделювання, метод самооцінки, інсценування тощо) забезпечило позитивні зрушення у формуванні крос-культурних цінностей, що підтверджено результатами контрольного етапу експерименту.

Динаміка рівнів сформованості крос-культурних цінностей у молодших школярів від початку до завершення експериментальної роботи в експериментальних групах становила: для адекватного рівня +12,2%, для достатнього рівня +11,5%, для істотного рівня -14,1%, для часткового рівня -6,9%, для фрагментарного -0,9%.

У контрольних групах не було виявлено суттєвих зрушень у рівнях сформованості крос-культурних цінностей. Їхня динаміка мала такий вигляд: для адекватного рівня +0,3%, для достатнього рівня +1,3%, для істотного рівня -0,4%, для часткового рівня -0,9%, для фрагментарного -0,4%.

Порівняння початкових і кінцевих результатів засвідчило ефективність визначених нами педагогічних умов, доцільність розробленої програми формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку.

Дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку у школах АР Крим. *Подальшого наукового пошуку потребують* удосконалення форм, методів і засобів позаурочної виховної діяльності засобами українсько-кримськотатарського фольклору; підготовка майбутніх учителів до здійснення крос-культурного виховання, врахування гендерного аспекту крос-культурного виховання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Алієва С. Р. Генеза формування крос-культурних цінностей у наукових джерелах / С. Р. Алієва // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. праць] / ред. : О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, А. І. Сиротенко [та ін.]. – К., 2006. – Вип. 9, кн. 1. – С. 110–116.
2. Алиева С. Р. Формирование кросс-культурных ценностей у детей младшего школьного возраста как научная проблема / С. Р. Алиева // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – [збірка статей]. – Ялта : РВВ КГУ, 2007. – Вип. 13, ч. 1. – С. 17–24.
3. Алієва С. Р. Сутність та структура крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку / С. Р. Алієва // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. праць] / ред. : О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, А. І. Сиротенко [та ін.]. – Кам'янець-Подільський – Київ, 2007. – Вип. 10, кн. 1. – С. 185–193.
4. Алієва С. Р. Роль сім'ї та батьків в процесі формування крос-культурних цінностей у молодших школярів / С. Р. Алієва // Початкова школа : наук.-метод. журнал. – 2008. – № 1. – С. 53–56.
5. Алиева С. Р. Кросс-культурный подход в современных психолого-педагогических исследованиях / С. Р. Алиева // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 7. – С. 7–13.
6. Алієва С. Р. Вчитель: шлях до крос-культурних цінностей / С. Р. Алієва // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 12. – С. 14–23.

7. Алієва С. Р. Педагогічний досвід формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку / С. Р. Алієва // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : [зб. наук. праць] / редкол. : М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2009. – Вип. 28. – С. 245–248.

8. Алієва С. Р. Крос-культурні цінності: досвід практики кримських шкіл / С. Р. Алієва // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [зб. наук. праць] / ред. кол. І. Д. Бех, В. М. Оржеховська, В. В. Вербицький [та ін.]. – К., 2010. – Вип. 14. – Кн. 2. – С. 349–356.

Інші публікації:

9. Алиева С. Р. Мониторинг кросс-культурных ценностей у детей младшего возраста в современной крымскотатарской школе / С. Р. Алиева // Психолого-педагогические аспекты развития личности в детские годы : [сб. ст.] / ред. Э. Э. Карпова, В. А. Семиченко. – Симф. : Таврия, 2006. – С. 81–89.

10. Алієва С. Р. Проблема формування крос-культурних цінностей в історії української науки та педагогіки / С. Р. Алієва // Проблеми загальної та педагогічної психології : [зб. наук. праць] / ред. С. Д. Максименко. – К., 2007. – Т. 9. – Ч. І. – С. 7–16.

11. Алиева С. Р. Формирование кросс-культурных ценностей украинского и крымскотатарского этносов в историческом ракурсе / С. Р. Алиева // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 114. – С. 100–105. – (Вопросы духовной культуры).

12. Алієва С. Р. Формування крос-культурних цінностей як педагогічна проблема та список рекомендованої літератури як один зі шляхів її наукового розв'язання / С. Р. Алієва // Тасиль. (Образование). – 2009. – № 3 (21). – С. 27–35.

13. Алієва С. Крос-культурна експедиція / Сусанна Алієва // Кримська світлиця. – 2009. – № 16. – С. 6. – (початок).

14. Алієва С. Крос-культурна експедиція / Сусанна Алієва // Кримська світлиця. – 2009. – № 17. – С. 8. – (закінчення).

15. Алієва С. Р. Формування крос-культурних цінностей в контексті діалогу культур / С. Р. Алієва // Традиции и инновации в педагогике начальной школы / ред. кол. : Н. С. Корец, Г. С. Тарасенко, О. А. Грива [и др.]. – Симферополь : АВЕНЮ-АПР, 2010. – Вып. 1. – С. 112–116.

АНОТАЦІЇ

Алієва С. Р. Формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку у школах АР Крим. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України. – Київ, 2011.

Проаналізовано стан дослідженості проблеми крос-культурних контактів у філософській, психолого-педагогічній, соціологічній, народознавчій літературі.

Розкрито сутність і структуру крос-культурних цінностей, уточнено зміст поняття „крос-культурні цінності”, також подано класифікацію українсько-кримськотатарських крос-культурних цінностей.

Визначено критерії, показники та рівні сформованості крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку, які навчаються у школах АР Крим.

Визначено й експериментально перевірено педагогічні умови формування крос-культурних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в школах АР Крим з опорою на особистісно орієнтований, людиноцентричний, культурологічний підходи, інтерактивні методики.

Ключові слова: крос-культурні цінності, молодші школярі, ситуація крос-культурного контакту, українська культура, кримськотатарська культура, особистісно орієнтований, людиноцентричний та культурологічний підходи, інтерактивна методика, крос-культурне виховання.

Алиева С. Р. Формирование кросс-культурных ценностей у детей младшего школьного возраста в школах АР Крым. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины. – Киев, 2011.

Проанализировано состояние исследованности проблемы кросс-культурных контактов в философской, психолого-педагогической, социологической и народоведческой литературе.

Раскрыта сущность и структура кросс-культурных ценностей, уточнено содержание понятия „кросс-культурные ценности”, также подана классификация украинско-крымскотатарских кросс-культурных ценностей.

Определены критерии, показатели и уровни сформированности кросс-культурных ценностей у детей младшего школьного возраста в школах АР Крым.

Определены и экспериментально проверены педагогические условия формирования кросс-культурных ценностей у детей младшего школьного возраста в школах АР Крым с опорой на личностно ориентированный, человекоцентрический, культурологический подходы, интерактивные методики.

Ключевые слова: кросс-культурные ценности, младшие школьники, ситуация кросс-культурного контакта, украинская культура, крымскотатарская культура, личностно ориентированный, человекоцентрический и культурологический подход, интерактивная методика, кросс-культурное воспитание.

Aliyeva S. R. Formation of cross-cultural values in children of junior school age in schools of the Autonomous Republic of the Crimea. – Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.07 – Theory and methods of education. – The Institute of Upbringing Problems of the NAPS of Ukraine. – Kyiv, 2011.

The dissertation is devoted to an actual problem – formation of cross-cultural values in children of junior school age in schools of the Crimea. The given values act as

a source of mutual exchange of cultures, effective means of patriotic education and development of the person and his self-determination. In the work the scientific views on the nature of cross-cultural contacts; is analyzed the psychological and pedagogical essence of the concept «cross-cultural values», essential characteristics of such cross-cultural values as openness, sociability, tolerance, self-respect, fairness are specified. Classification of Ukrainian-Crimean Tatar cross-cultural values is presented. Criteria and indexes of formation of cross-cultural values are developed. The monitoring of investigated values in of the Crimean schools is carried out.

It was proved that effective conditions for formation of cross-cultural values in children of junior school age are: increasing of pedagogical culture of teachers and parents in the sphere of cross-cultural relationships; formation of selfconsciousness in cross-cultural attitudes; of parents application of the study of human nature, the cultural science, interactive and stage-by-stage technologies in and educational process of an elementary school; realisation of person-oriented approach in education of junior schoolchildren; organization of out-of-class educational work on the basis of the potential of Ukrainian-Crimean Tatar national traditions.

During our work it was possible to investigate into difficulties and contradictions of cross-cultural education, namely: ethical, which exist due to the complexity of examining several cultures at polycultural schools; psychological, which are presented as stereotypes in parents and teachers concerning other culture and based on the feeling of insult which has taken roots since times of deportation of Crimean Tatars; cognitive, which are shown in ignorance, and subsequently misunderstandings of norms and traditions of other culture; methodical, which are expressed in shortcomings of questioning means for a specific cross-cultural research.

With the purpose of a theoretical substantiation and experimental approbation of the contents, forms and methods of cross-cultural education of children of junior school age in schools of the Autonomous Republic of the Crimea, a complex of correcting pedagogical work was offered. The given complex included collective, group and individual forms of interaction of children, parents and teachers. The basic methods of formation of cross-cultural values in children of junior school age were: method of biographic reflection, method of discussion, method of dramatization the national traditions, method of self-estimation, method of interactive modeling, method of the analysis of situation, «brain storm», work in pairs, work in small groups, and also method of fairy tale- and axiotherapy. Expedient workshops and trainings on cross-cultural subjects with teachers and parents, individual consultations, group discussion, game modeling of pedagogical situations, the analysis of personal educational activity of children . It was established that the most effective method of work with teachers and parents was training in mastering cross-cultural skills.

The experimental check, the data of approbation and introduction in practice of teaching and educational work in the initial link of the Crimean schools testify the efficiency of the pedagogical conditions of formation of cross-cultural values in children of junior school age.

It is experimentally tested and well-proven that formation of cross-cultural values includes a number of educational tasks: patriotic education; civil education; education of culture of interpersonal relations; competence and ability in relevant response to the situation of cross-cultural contact; preventive education, which prevents the deviant conduct of children and young people in the modern conditions of increased interest to ethnic experience. Formation of cross-cultural values is an the original method of awareness and self-perfection in the cross-cultural space through the following philosophical position: «study itself through others». As a methodological basis for our research the works of the orientalist A. Krimskiy has been chosen.

It is underlined that modern integration processes in the world intensify co-operation of people and cultures, create the unique atmosphere of coexistence in the unique space of cultural, ethnic, confessional contradictions, and also need deepening of the dialogic, mutual understanding of traditions, models of conduct et.

In the dissertation the necessity of study of languages and cultures is substantiated as principle of cultural science paradigm of formation of modern Ukraine.

Materials of the dissertation can be used: in teaching of disciplines of the psychological and pedagogical cycle, developed special courses, during preparation to pedagogical practice, in research activity of students of pedagogical faculties of higher educational establishments.

Key words: cross-cultural values, junior schoolchildren, situation of cross-cultural contact, Ukrainian culture, Crimean Tatar culture, study of human nature, cultural science, interactive technologies, cross-cultural education.

- 1) Тіретінки для батьків з певної тематики були використані з пед. літератури чи розроблені Вами особисто?
- 2) Чи проводили Ви паралель між цінностями 1-х класів та цінностями 4-х класів? Адже це абсолютно різні категорії дітей.
- 3) Чому саме ці базові цінності (стор. 7 абз. 6) були виокремлені Вами для проведення педагогічного дослідження?

Підписано до друку 20.09.2011 р. Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 39.

«Видавництво "Науковий світ"»®

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.

200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77